

Herstelrecht en contextuele hulpverlening

door Ewout Openneer en Gert Jan Slump

van Howard Zehr en te vinden in *The little book of Restorative Justice*. In dit boekje beschrijft Zehr, een van de grondleggers van Restorative Justice¹, in heldere taal het onderliggende gedachtegoed. Een gedachtegoed dat opvallend sterk overeenkomt met het contextuele denken. Dit wordt nog duidelijker als je verder leest en Zehr, in contextuele termen uitgedrukt, over de ‘balans van geven en ontvangen’ schrijft:

Interrelationships imply mutual obligations and responsibilities. It comes as no surprise, then, that this view of wrongdoing emphasizes the importance of making amends or of ‘putting right’. Indeed, making amends for wrongdoing is an obligation. While the initial emphasis may be on the obligations owed by those who have caused harm, the focus on interconnectedness opens the possibility that others - especially the larger community - may have obligations as well (Zehr, H. p.29-30).

Als je dit leest komt mogelijk de vraag op of er misschien ergens een connectie is tussen wat Zehr beschrijft en wat Nagy heeft uitgedacht. Beide benaderingen hebben zich echter los van elkaar ontwikkeld, verwijzingen van Zehr naar het contextuele gedach-

tegoed van Nagy zijn niet te vinden. Zowel Restorative Justice, vanaf hier herstelrecht² genoemd, als contextuele hulpverlening zijn gestoeld op de reeds lang bestaande overtuiging dat mensen existentiële vrijheid verwerven als ze gepaste verantwoordelijkheid nemen in relatie tot anderen.

Uiteraard zijn er ook verschillen in beide benaderingen. Herstelrecht is naast een nieuwe manier van denken en handelen ook een maatschappelijke beweging. Waar het contextuele gedachtegoed op allerlei gebieden en situaties wordt toegepast, is de toepassing van herstelrecht gericht op situaties waarin sprake is van een conflict of delict. De focus ligt hierbij op de behoeften en belangen van alle betrokken partijen: zij worden daadwerkelijk betrokken bij de conflictrege-

Wie is Howard Zehr?

Zehr is een criminoloog, geboren op 2 juli 1944 in de Verenigde Staten en zoon van een Mennonitische predikant. Hij geldt als een van de pioniers op het gebied van Restorative Justice en is vandaag de dag Professor in Restorative Justice aan het Center for Justice and Peacebuilding, verbonden aan de Eastern Mennonite University in Virginia. Zie ook: <http://zehr-institute.org/staff/howard-zehr/>.

¹ <https://www.unicef.org/tdad/littlebookrijpakaf.pdf>

² Restorative Justice is de internationale term, in Nederland wordt vaak gesproken over herstelrecht.

ling en het zoeken naar een oplossing.

Een ander verschil zit in de theoretische uitwerking. De contextuele benadering kenmerkt zich door een eigen terminologie en specifieke combinatie van werkwijzen. De theorie rondom herstelrecht beschrijft vooral uitgangspunten, principes en toepassingen. Herstelrecht ontstaat momenteel vooral in de interactie tussen nieuwe theoretische uitgangspunten en een zich ontwikkelende praktijk vanuit een andere visie op recht en rechtvaardigheid.

Herstelrecht

Zoals gezegd ontwikkelt herstelrecht zich momenteel in interactie tussen (nieuwe) theorieën en ervaringen in de praktijk. Herstelrecht kan ook worden gezien als een beweging. Beter gezegd, een tegenbeweging of ‘verbeterbeweging’, die een alternatief voor het Westerse rechtssysteem biedt. Want waar het bestaande systeem van strafrecht focust op het vinden van een gepaste straf voor daders, ligt bij theorie en praktijk van het herstelrecht de focus op de behoeften van slachtoffers, daders en de gemeenschap. Er wordt uitgegaan van gezamenlijke en individuele verantwoordelijkheden om schade te herstellen. Onze bestaande rechtspraak kijkt naar misdaad als een zaak tussen dader en overheid, als een overtreding van wetten, en ziet sanctioneren of het toevoegen van leed (aan de dader) als kernopgave. Herstelrecht ziet misdaad als onrecht in levens van mensen, in relaties. Rechtvaardigheid betekent hier dat daders, slachtoffers en gemeenschap betrokken worden om zaken zo goed als (en waar) mogelijk recht te zetten.

Deze focus is niet nieuw, maar bestaat al eeuwenlang. Principes en waarden van herstelrecht zijn terug te vinden in veel traditionele manieren van rechtspraak en conflictbeslechting. Als mensen uit dergelijke gemeenschappen komen, is herstelrecht vaak een katalysator om deze benaderingen van rechtspraak, die eeuwenlang toegepast werden en functioneel waren, maar door het Westerse model niet werden geaccepteerd, weer in ere te herstellen (Zehr, 2015, p.54).

Wanneer spreken we van herstelrecht?

Naast herstelbemiddeling (slachtofferdadersgesprekken en mediation in strafzaken) en herstelconferenties door de Eigen Kracht centrales zijn meer toepassingen van herstelrecht te vinden in Nederland. Bijvoorbeeld de vreedzame school/wijk buurtbemiddeling, Halt en COSA (Cirkels voor Ondersteuning Samenwerking en Aanspreekbaarheid). Het is niet altijd even makkelijk te bepalen of iets onder de toepassing van herstelrecht valt. Om te bepalen of dat het geval is, kan je volgens Howard Zehr de volgende vragen stellen:

- ▶ Worden gemaakte fouten erkend?
- ▶ Wordt er voorzien in de behoeften van degenen die benadeeld werden?
- ▶ Wordt degene die nadeel toebrengt voldoende ondersteund om te begrijpen wat dat nadeel is en verantwoordelijkheid te aanvaarden om zo goed als (en waar) mogelijk te herstellen wat beschadigd is?
- ▶ Worden degenen, die bij de misdaad betrokken zijn of erdoor geraakt worden, uitgenodigd om deel uit te maken van de oplossing?

Het bekendste voorbeeld van het herinvoeren van traditionele rechtspraak is te vinden in Nieuw Zeeland en komt van de Maori. Bij de Maori werd altijd al de gemeenschap betrokken bij de rechtspraak en werd er gezocht naar mogelijkheden om iemand de kans te geven zijn gedrag te herstellen, zodat hij bij de gemeenschap kon blijven horen. Met de invoering van het Westerse model van rechtspraak in Nieuw Zeeland ontstond bij de Maori steeds meer onvrede, omdat deze belangrijke aspecten hier geen rol spelen. Dit leidde tot het teruggrijpen op de oude Maori tradities. In 1989 werden daarom de Family Group Conferences ingevoerd in Nieuw Zeeland, als onderdeel van de jeugdwet en vervanging van bestaande werkwijzen. Het succes hiervan verspreidde zich al snel naar Amerika en van daaruit ook naar andere landen, waaronder Nederland. De variant van de FGC kennen wij in Nederland als de ‘Eigen Kracht conferenties’ (Steketee, 2006, p.9; Zehr, 2015, p.6. Zie ook: www.eigen-kracht.nl).

- ▶ Wordt er zorg gedragen voor alle betrokkenen?

Al deze elementen zijn volgens Zehr bepalend voor een praktijk op basis van Restorative Justice (Zie: <http://zehr-institute.org/what-is-rj/>).

Deze vragen laten opnieuw zien dat het erkennen van schuld, dan wel het nemen van verantwoordelijkheid door een dader voor wat er is gebeurd, een essentieel element is.

Het hele proces waarin gewerkt wordt aan bewustwording, erkenning en het nemen van verantwoordelijkheid heet ‘herstelgericht werken’ en vraagt om een toepassing die verder reikt dan de periode waarin mensen een vrijheidsstraf uitzitten.

Mensen begeleiden om te komen tot die ▶

In het boek *Eens een boef...* vertelt Jengo Amadi over zijn leven in de gevangenis. Hij vertelt over het gemis van zijn biologische vader en hoe hij de schuld over alles wat mis ging aan zijn vader gaf. Hij vertelt hoe hij uiteindelijk de ontmoeting met zijn vader aangaat en schrijft naar aanleiding daarvan het volgende: 'Ik besloot dat het idee van een vader die zorg draagt voor zijn gezin bij mij zou moeten beginnen. Alles wat ik wilde bereiken zou ik zelf tot stand moeten brengen. Nooit meer zou ik mijn vader verantwoordelijk houden, niet voor mijn leven en niet voor mijn daden' (p.70).

Hij beschrijft ook hoe hij in dezelfde periode in aanraking komt met een slachtoffer van een overval en daardoor voor het eerst stilstaat bij zijn eigen slachtoffers en de consequenties van zijn eigen daden. 'Niets had me zo kunnen raken als die blik in haar ogen. Niet de politieagent die had geschreeuwd dat we zouden boeten. Niet de Officier van Justitie die had gezegd dat de maatschappij verloederd raakte door mensen als wij. En ook niet de media die ons als beesten afschilderden. Zelfs de rechter, die me een forse straf van acht jaar had opgelegd, kon me niet doen inzien dat ik flink fout was geweest. Het was die vrouw, het was die avond. Het ging om haar, zij belichaamde de ellende die ik had veroorzaakt. Ik kon niet weglopen, ik kon niet gaan drinken, of met mijn mededaders de zaak bagatelliseren' (p.81).

bewustwording, erkenning en het nemen van verantwoordelijkheid vereist kennis, ervaring en een goed ontwikkelde herstelrechtelijke praktijk.

De contextueel hulpverlener zou daar in belangrijke mate aan kunnen bijdragen. De contextuele theorie en praktijk en de ontwikkeling van herstelrecht en herstelgericht werken kunnen elkaar versterken. Herstelrecht

en herstelgericht werken kunnen omgekeerd de contextuele hulpverlening een praktijk en platform bieden dat het relationeel-ethische gedachtegoed concreet en zichtbaar maakt en uitdraagt in de maatschappij. Een symbiose die onze samenleving goed zal doen.

Slotsom

Bovenstaande brengt ons terug bij het citaat waarmee we dit artikel begonnen:

Wrongdoing is often a symptom of something that is out of balance in the web.'

Hoe zit het met de balans van geven en ontvangen als mensen zich bewust buiten een samenleving plaatsen en niet de noodzaak zien of voelen om erbij te horen. En hoe zit het als het niet lukt om een gewaardeerd lid van de samenleving te zijn? Als ons antwoord niet verder komt dan het benoemen van ieders eigen verantwoordelijkheid, dan kan de publieke of contextuele bal wel eens heel hard terugkomen. Welke verantwoordelijkheid hebben en nemen wij voor die ander? Zowel herstelrecht als het contextuele gedachtegoed vinden elkaar hier in de overtuiging dat we de gevolgen van delicten en conflicten niet kunnen verminderen zonder te kijken naar de 'trauma's' van ouders.

De Vereniging voor Contextueel Werken en Restorative Justice Nederland zouden elkaars expertise, netwerk en ervaringen kunnen gebruiken om nog krachtiger bij te dragen aan een samenleving waar rechtvaardigheid en herstel verkozen worden boven polarisatie en 'moderne' vergelding. Een samenleving ook waar mensen worden uitgedaagd om zingeving te zoeken in het samenleven met de ander. ◀

Bronnen

- Amadi, J. (2013). *Eens een boef... Een aangrijpend verhaal over de weg naar vrijheid*. Amersfoort: Uitgeverij Amadi.
- Cleven, I., Lens, K.M.E., Pemberton, A. (2015). *De rol van herstelbemiddeling in het strafrecht*. Eindrapportage onderzoek pilots Herstelbemiddeling. International Victimology Institute Tilburg - Tilburg University. WODC.
- Krechtig, L., Menger, A., Boois, M. de, Zuurbier, M. (2016). *Zo samen mogelijk naar een gerichte en effectieve aanpak van crimineel gedrag*. Een actie-onderzoek bij de werkplaatsen ZSM in Midden- en Noord-Nederland. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie, Hogeschool Utrecht.
- Steketee, M., Woerds, S. ter, Moll, M. & Boutellier, H. (2006). *Herstelbemiddeling voor jeugdigen in Nederland*. Een evaluatieonderzoek naar zes pilot-projecten. Assen: Verwey-Jonker Instituut.
- Zehr, H. (2015). *The little book of Restorative Justice*. New York: Good Books.

Ewout Openmeer, master contextuele hulpverlening, is werkzaam voor het Leger des Heils Jeugdbescherming & Reclashering.
Gert Jan Slump is onafhankelijk criminoloog, expert herstelrecht en herstelgericht werken en mede-oprichter van Stichting Restorative Justice Nederland. Ook is hij als projectleider verbonden aan jongerenrechtbanken.nl en mede-initiatiefnemer van samenlevingsproces.com